

A művészetpszichológia és a drámapedagógia

Debreczeni Tibor foglalkozásleírása

Lázár Ervin Porcelánbaba című novelláját negyedik gimnazistákkal majd tanítóképzős főiskolásokkal dogoztam fel. Két-két óra állt rendelkezésünkre. Adaptáltam Halász László művészetpszichológiai megfigyeléseit, ám éltem azokkal a cselekedtető módszerekkel és szövegelemző eszközökkel is, melyeket külön-külön is szoktam alkalmazni. Lázár Ervin szövegét a tanulók kézhez kapták.

A személyes üzenet

Ugyan miféle üzenet érkezik el ezekhez a mai tizenhuszonevesekhez egy olyan novellából, amelyiknek nincs központi hőse, amelyik történetesen lebeg a valóság és a parajelenségek között, amely általuk alig ismert időben és közegben játszódik, ám amelynek több jelentése is van, illetve lehet. A tanárnak nincs preconcepciója, melyet rá kívánna erőszakolni mint „eszmei mondanivalót” – egyetlent – a tanulókra. Ám azzal is tisztában van, hogy a megfogalmazandó személyes üzenet nem biztos, hogy elbírná az osztálynyilvánosságot. A kiscsoportos feldolgozás adta lehetőséggel viszont lehet élni, az írással is.

A novella címe és írója

Mi jut eszünkbe a névről és a címről? Mit várnak a novellától a címe alapján? Mire számítanak, miről szólhat? Ezek az első kérdések, amelyek frontálisan hangzanak el. Mindenki megszólal, akinek van közlendője. Ami elhangzik: Négyszögletű kerek erdő. Dzsoni és Árnika. Hófehér mese lesz, mondják, tiszta erkölcsi rendet sugalló, inkább reális, mint fantasztiikus.

Az első 20 sor

Első nekirugaszkodásra ennyit olvas fel a tanár hangosan. A tanulók szemmel követik a szöveget. S annak alapján kell, hogy tájékozódjanak a novellai térben és időben. Ez a tanári kívánság. *Húzzák alá azokat a kifejezéseket és mondatokat, amelyekből képesek következtetni, hol is játszódik az elbeszélés és miféle történelmi időben.* A tanár ennél a résznél nem időzik sokáig, máskor igen, de most nem tartja különösebben fontosnak, hogy részletezzék a társadalmi, történelmi miliőt, finom megfigyelésekbe bocsájtkozva. A tanulók között mindazonáltal van aki tudja: Az író rácegresi, hogy Cece Illyés Gyula szülővidéke, s hogy a földosztás körüli időket idézi meg Lázár Ervin. Azaz, sorsfordító időket.

Ismét egy részlet

Tovább olvassák a szöveget. Csurmándi kívánsága, hogy a halottakat tegyék a házvégebe. Eddig. Csurmándi elmegy az Opellal, s noha ígéri, hogy hamarosan újra jön, nem tér vissza. Csak ezt még az olvasó nem tudja. Legfeljebb az, aki ismeri a novellát. A hősről később nem is esik szó, ezért már most, ennek a részletnek a végén szólunk róla.

Mit várunk a folytatástól?

Ez az első kérdés, ami elhangzik. A válaszok, *kiscso-*

Lázár Ervin: A porcelánbaba

Az ember ismerősnek tetszett. Dorogról talán, de az is lehet, hogy a megszékhelyről. Jósvai István a nevét is tudta: Csurmándi.

Kétségtelen, Csurmándiból erő áradt. Magabiztosság. A széles járomcsont fölött világitó sötét szem.

A homlokába hulló, röppenni kész madárszárnyhaj.

Még hajlott tartása is csupa vibráló elszántság; falakat tart a vállán, oszlopokat, egy új világ tartóoszlopait.

– Emberek, itt most már minden a maguké.

Csurmándi nagyvonalúan körülintett, mozdulatában benne foglaltattak a cselédházak, az istállók, a magtár, a távolba húzódo földek, az országutat szegélyező fák kontyjai, és semmi kétség, a pálfai grófi kastély is benne foglaltatott, meg Kiss tekintetes, a rácpácesresi földesúr cecei kúriája is.

Az emberek karéjban álltak Csurmándi körül a „házvégiben”, a Középsőház déli homlokánál, ahol szabad idejükben, hátukat a falnak támasztva, elbeszélgettek néha, de leginkább a gyerekek játszóhelyeül szolgált, a meztelen talpak simára döngölték a házvége agyagos földjét.

Nem szólt senki. Látszott, hiszik is, nem is.

Csurmándi már emelte a kezét, nyomatékosítandó, amit mondani akar, de megszólalni már nem volt ideje, mert az embergyűrű külső peremén fölsírt Bütös Lajosné.

– Maga meg miért sír? – kérdezte bosszúsan Csurmándi.

Az asszony nem válaszolt, csak a sírást halkította hüppögésre.

– Mér rín, Juliska néni? – ismételte meg a kérdést Balog Junci, mintha rácpácesresire akarna fordítani egy idegen nyelven föltett kérdést.

– Hogyha ezt az én Rózsikám megérhette volna – zokogta az asszony. – Rózsikám, édes Rózsikám.

– Na, nyugodjon már meg, Bütösné – mondta megrovóan Hujber Gyula, mint aki nem tartja helyénvalónak az ilyen érzelmekitörést egy idegen előtt –, sajnos a Rózsikát senki emberfia föl nem támaszthatja, itt meg fontos dolgokról lenne szó.

– Micsoda? – Csurmándi arcán rengések, kéregmozgások, felszikkázó viharok. Zeusz arca lehetett ilyen, amikor kipattant a fejéből Pallasz Athéné.

Szinte a tekintetével vágott magának utat a tömegben, hogy Bütösné elé léphessen. Hosszan nézte az asszonyt, mintha át akarná fúrni a szemével. Bütösné ijedten abbahagyta a sírást.

– Hány éves volt Rózsika?

– Három – suttogetta az asszony, és valami iszonyatos reménység mozdult meg benne. – Nagyon fulladt. Fulladt szegénykém... Aztán nem mozdult. Olyan volt, mint egy porcelánbaba... Egy kis porcelánbaba. – „Ujan vót” – így mondta. De ennek a lényegét csak az értheti, aki maga is rácpácesresi. Rácpácesresen más volt a szavak röpte.

Súlyok nehezettek mindenkire. A mondatok benn rekedtek. Ember ne kísértse az Istent.

– Ha maga tudna valamit tenni – suttogetta könyörögve Bütösné. Megbabonázva nézte Csurmándit.

Hujber Gyulát szánalom öntötte el. Meg szégyenkezés. Kitépte magát a bűvöletből. Üvöltött.

– De hiszen Rózsika öt éve halott.

Folytatta volna, de Csurmándi ráemelte súlyos tekintetét.

– Hallgasson – mondta alig hallhatóan. – Minékünk nincs lehetetlen.

Hallatszott a dobhártyákban áramló vér dobolása, ropogott a nyújtzkodó papsajtók dereka.

– Holnap délben Rózsika legyen itt. Itt a házvégeben! – mondta Csurmándi, most már alig volt feszültség a hangjában, mintha a

portos megbeszélés után, a következők: Kiássák ugyan a halottakat, de nincs kit-mit a „házvégébe” vinni. Vita kerekedik, ássanak, ne ássanak. Összezsap a falu, ütközik a hit és az értelem. Az író alkotta befejezésre senki nem gondol. Ezért is lesz majd nagy a meglepetés.

Az olvasó Csurmándiról alkotott képe

Itt az ideje, hogy rekonstruáljuk a hőst, Csurmándit. Az író szűkszavú, amikor róla szól. *A kiscsoportok dolga, hogy jellemezzék a hőst, szóban vagy írásban, ilyesféle kötött kezdetű mondatokkal:* Csurmándi olyan, mint... mert..., Csurmándi hasonlít... mert, Csurmándi emlékeztet... mert.

Csurmándi és jómagam. A tanár arra kéri a tanulókat, hogyha ezzel kapcsolatosan van közlendőjük, *írják le a füzetbe.* Ha módfelett személyes, maradjon a közlés az övéké, ha elbírja a nyilvánosságot, olvassák fel. *A „csurmándi-jelenség”.* Ezt házi feladatnak szánja.

Csurmándi önmagáról alkotott képe

Akik vállalják, *öltözzenek Csurmándi figurájába, és valljanak,* milyen képet hordoznak róla. *Kiteszünk egy széket a terem közepére, és arra ül az „önkéntes”.* ÉN, Csurmándi, ilyen és ilyen vagyok, ezt és ezt gondolom önmagamról és a világról, erre és erre vagyok képes, ilyen és ilyen indítékomból... Az önkép olyan, amilyen. Nem irányítjuk és nem módosítjuk.

Az író-elbeszélő képe Csurmándiról

A tanulók *két-három leíró mondatot emeljenek, ki a novellából,* melyekkel találónan képesek karakterizálni az író formálta Csurmándit. Mondatok a novellából: „Nagyvonalúan körütekintett. Csurmándiból erő áradt. Tekintetével vágott magának utat a tömegben. Arcán rengések, kéregmozgások, felszikkázó viharok. Homlokába hulló, röppenő kész madárszárnyhaj. Mintha valamit el akarna hessenteni, s a keze fejével meglebbentette homlokba hulló haját.”

A novellabeli társak és Csurmándi kapcsolata

Bütösné, Hujber Gyula, Szotyori István, Lázár Ervinél mindhárman egy-egy villanásra jelennek meg. *A kiscsoportok tagjai formálják meg az említettek figuráját! Vegyék figyelembe társaik instrukcióit. Monológban vagy párbeszédben, szituáción belül fogalmazzanak,* milyennek látják magukat és Csurmándit, s miként vélekednek erről a feltámadásról. Ki kell derülnie annak is, ki milyen korú, milyen gondolkodású, s mi-féle indíték kapcsolja Csurmándihoz.

A befejező rész után mi módosult a szereplőkben?

Ahogy kibontják a sírokat, nagy csudálkozásukra és megdöbbenésükre, a halottak épekné látszanak. Virágvasárnap öröme járja át az embereket, az asszonyok megszépülnek, a kételkedők is repesnek, a halottak a házvégében szép sorjában kiterítve, élő és holt várja a feltámadást, s azt, akinek hatalma volna, Csurmándit. De Csurmándi nem jön, a madárszárnyhaj nem jön. S amiként fogyatkozni kezd a hit, s növekedni a kétség-

leghétköznapibb dologról beszélne.

– Ássuk ki? – Bütösné reszketett.

– Világosan beszéltem, nem?

Csurmándi elindult a rozszant Opel felé, amellyel kizötykölődött a pusztára. De három lépést sem tudott megtenni, mert a lába elé vetette magát Császár Ferencné, átölelte a térdét, szorította, mint a vaspánt.

– Mit akar, asszony?

– És az én Ferkóm? Az én Ferkómat is! Nagyon kérem az urat.

– Ne urazzon engem! – marrant Csurmándi, és megpróbálta kiszabadítani térdét Császárné szorításából. – Hány éves volt Ferkó?

– Tizennégy – suttofta az asszony, és elengedte Csurmándi térdét, de nem állt fel, ott maradt a földön négykézláb, hátrabicsakló nyakkal nézte a férfit.

Császár Ferkó a Sióba fulladt. Napok múlva találtak rá Uzd alatt, egy fűzfabokorba akadt. A föliserhetetlenségig eltorzult akkorra. Szállítani sem lett volna szabad, de az asszony éjszaka hazalopta. Sírkövet is állíttatott neki. Egyetlen fia volt. Azt mondják, a bánatától elhervadtak a muskátlijai, a kutyájuk kihullatta szőrét, fogát, a kiscsibéi megfeketedtek.

– Hozza a fiát is – mondta Csurmándi.

Császárné arca kivilágosodott. Fényleni kezdett a haja, a szeme, a ruhája. Ki gondolta volna, hogy ilyen szép asszony? Egy darabig Csurmándi is hökkenten nézte, megfogta a könyökét, talpra segítette.

Látszott, nem kis erőfeszítésébe került, amíg kivonta magát Császárné büvököréből. A rácpácesgesiek felé fordult.

– Van még más is, akinek gyereke...

Szotyori Istvánné a szeme sarkából az urára pislatott. S mivel hogy az hallgatott, megszólalt ő.

– Test kell hozzá?

Csurmándi kérdezni akart valamit, de Szotyori István ordítása beléfojtotta a szót.

– Hallgass, asszony! A mi fiunk nem halt meg. – Csurmándihoz fordult, lehalkította a hangját. – Volt egy robbanás, valami bomba vagy mi, a feleségem azt hiszi, ottveszett a kisgyerek. Pedig mindenki tudja, hogy a mi Pistikánk madárrá változott.

Csurmándi tekintete ide-oda röpdösött az arcokon.

– Madárrá?

– Madárrá – mondta Szotyori István.

Csurmándi, mintha valamit el akarna hessenteni, a keze fejével meglebbentette homlokába hulló haját.

– Hát akkor ahogy megmondtam!

Intett nekik, megfordult, beszállt az ócska autóba, köhögve, prüszögve fölberregett a motor. A gyerekek, ahogy itt szokás volt a nagy ritkán idevetődő autókkal, a Kissarokig futottak utána a kezek fölverte vastag, szőke porcsíkban.

Másnap délelőtt néma tömeg állta körül a temetőben Bütös Rózsa sírját. A legények – ugyanazok, akik annak idején megásták a sirt és eltemették Rózsikát – belebőktek ásoikat a megereszkedett sírhalmoba.

Priger András leszegett fejjel állt a kihűzött fakereszt földtől fekete hegyes vége mellett.

– Nem kellene bolygatni őket – mondta.

A legények megkönnyebbülten abbahagyták az ásást, de csak egy pillanatra, mert Császárné szinte önkívületben kiabálni kezdett.

– Mit huhog, maga vészmadár. Mindig csak huhog.

Ezután már egy szó sem esett, csak a kidobált föld sziszegett, duhogott, huppant, szuszmorékkolt. Amikor a koporsóhoz ért az ásó, mindenkinek összeszorult a szíve. Bütösné halálra váltan, elkerekedett szemmel állt a sír mellett, összegyűrt zsebkendőjét a szájára szorította. A legények kiemelték a koporsót, letették a földhányás mellé. Az elkorhadt deszka eltört, tenyérszerű darabokra hullott. Kivillant a kislány halotti ruhája. Fehér volt, mint a hó. A bűvöletes csendben Bütösné odatért a koporsó mellé, leemelte a lánya arcára hullott pudvás deszkadarabot. A csodálkodás lekotázhatatlan szisszenése szakadt föl a körülállók közül, mintha egyszerre több túlfűtött kazánból kiszabadult volna a gőz, előbb magasodott, aztán mélyült, hogy boldog, nevetésekkel tüzdelt hangzavarrá váljék. A kislány olyan volt, mintha élne. Mintha nemhogy öt évet, de egy percet sem töltött volna a föld alatt. Az asszonyok, mintegy vezényszóra, sírni kezdtek. Bütösné a korhadt fadarabokat

beesés, úgy porladnak el a holtak. Most, hogy befejeződött a novella, *módosult-e vagy bővült-e a Csurmándiról kialakult kép?* Mért nem jött vissza Csurmándi? És most megszólalnak azok, akik korábban már képet formáltak Csurmándiról.

És mit mondhattak a többiek, ott a ház végében? Priger, Bütösné, Császár Ferencné, Hujber? Mit mondhattak a harmadik napon? Amikor már minden remény összeomlott. Szóaljanak meg a tanulók, akik korábban magukra öltötték egyik novellabéli figura külső-belső tulajdonságát, *s szóaljanak meg ismét szerephelyzetben, következetesen előbbi önmagukhoz.* Melyek azok a mondatok, amelyeket elsőként szinte maguk elé ejtenek?

Mi módosult bennünk?

És mit mond az olvasó-tanuló, miután szembesíti saját tapasztalatait, önön világ-, társadalom- és emberképét a novellabeli történéssel. A *vélemény* megfogalmazható *szóban és írásban.* Az említett foglalkozásokon az alábbiak hangzottak el:

- Csodák nincsenek. A társadalmi életben sincsenek.
- Virágvasárnap után nagypéntek jön. Húsvét csak egyszer volt.
- A hit tudhat ideig-óráig csodákat produkálni.
- Csodavárás nélkül nem lehet élni.
- Hamis próféciákban is jobb hinni, mint semmiben.
- Csurmándi népámító, s az sem menti, hogy hisz önmagában.
- A csodavárók mind hiszékenyek.
- Hiszékenység ellen nincs orvosság.
- Csurmándi és a falu, két világ. A kapcsolat köztük illúzió.
- Az anyai szeretet túlnő a ráción.
- A csurmándiság köztünk van és bennünk van.
- A rendszerváltás felszínre veti a sarlatánokat.
- A novella parabola a mostani rendszerváltozásról.

Hol lehetnék én, magam a novellában? Kihez, kikhez állok közel? Csurmándihoz, a racionális Hujberhez, az ingadozó Prigerhez, az asszonyokhoz, az anyákhoz, vagy az anyját a sírból kikaparó Barabás Jucihoz.

Következhetnek az én-közlések, s ebben élen járhat a tanár.

Az olvasó asszociációi

Milyen művek, olvasmányélmények, mitológiai, irodalmi történések jutnak eszünkbe, ezt is össze kell gyűjteni. Amik a mi óráinkon felvetődtek:

- Illyés Gyula: A ház végén ülök (vers); József Attila: Kései sirató; Thomas Mann: Mario és a varázsló; Bulgakov: Mester és Margarita; Becket: Godot-ra várva; más Lázár Ervin írások.
- S a Biblia több részlete: Jézus feltámasztja a halottakat, virágvasárnapi bevonulás, Nagypéntek, amikor a kárpitok megszakadnak.

Újra a cím?

Mit jelent tehát: Porcelánbaba? Talán – azt mondták a tanítványok –, hogy minden törékeny. Ez a kifejezés – a tanulói válaszok nyomán – a tanár kiemelése.

szedegette Rózsika arcáról, kezéről, ruhájáról. Valóban, mint egy kis porcelánbaba. Az arcán könnyed pír, szőke haja üdén lebben a szélben, éppen úgy, mint a frissen mosott haj szokott. Pufók kezeckéje összekulcsolva a mellén, a körmök rózsaszínje barátságosan világít.

Császár Ferkó sírjával már nem sokat teketóriáztak. Egykettőre odaértek a kaposóhoz. Ez olyan állapotban maradt, hogy egyben le tudták venni a födelét. Akik annak idején látták Ferkót holtan, legszívesebben elfordították volna a tekintetüket, hogy az eltorzult arc szörnyű látványától megkíméljék magukat. Annál nagyobb volt a csodálkozásuk, amikor meglátták a testet. Nyoma sem volt rajta a vízi halál torzításának. Császár Ferkó olyan volt, mintha aludna – s a vízbe fulladás meg az az uzdi bokor csak lidérces álom volna.

Priger András elszégyellte magát. Majdhogynem szeretettel gondolt Csurmándira, a világító sötét szemre, az előrebiccenő marádszárnyhajra. Bizalom töltötte el, könnyedség, mintha teste elnyűtt porcikái egy minutum alatt újakra cserélődtek volna, még azt is érezte, hogy a vére másként áramlik, mintha tizenhét éves volna újra.

Mindenki röpdösött, és szokatlan fénnel kéklgett hozzá az ég.

Már indultak volna hazafelé, hiszen közeledett a dél, oda kell érni a „házbégibe” rendelés szerint, de akkor Barabás Juci elkezdett sívalkodni, hogy az ő édesanyját is tegyék oda a Csurmándi elé. „Elejbe” – ahogy ő mondta.

Hiába mondták neki, hogy a lehetőség csakis gyerekekre vonatkozik.

– Ha nem segítenek, akkor a tíz körmömmel kaparom ki – mondta elszántan.

Barabás Ignácné született Holtyán Örzse egy héttel ezelőtt halt meg, hatvankét éves korában. Váratlanul, ruhateregetés közben. Élhetett volna még. Nemcsak azért, mert fiatal volt a halálhoz, hanem azért is, mert mindenki szerette.

Úgy döntöttek hát, hogy Holtyán Örszével kivételt tesznek.

Ő is olyan volt, mintha élne. Még a fránya szőrszál is ott lengedett az állán, amellyel annyit küszködött életében. Barabás Juci szigorúan nézte, mert pontosan emlékezett rá, hogy temetés előtt azt a szőrszálat ő kitépte. Az anyja fölé hajolt, és lehetőleg úgy, hogy senki se lássa, kitépte újra.

– Ne ezzel a csúfsággal támadjon föl, anyám – súgta neki.

Délre a halottak a parancsolt helyen feküdtek. Áradt rájuk az égető napfény. Olyanok voltak, mint akik boldogan napoznak. Priger András még azt is látni vélte, hogy Holtyán Örzse arcán felgyöngyözik egy verejtékcsepp.

Az asszonyok virágokkal, zölddel rakták tele a ház végét, az ablakokból idehordták a muskátlikat, a tengerihajmákat, loboncos azparágusokat. És néztek Sárszentlőrinc felé. Ott kellett feltűnni a porcsíknak a rozszant Opel mögött.

De nem tűnt föl.

Pedig a gyerekek egészen a Nagysarokig eléje mentek, föl-másztak az öreg juharfára, hogy mindenkinél hamarabb észrevegyék.

Akkor már tudhatta, aki akarta. Hujber Gyula nekifeszítette hátát a falnak.

Bütös Lajosné felsírt.

– Jaj, ne, ne!

A lánya arcán egy hajszálvékony repedés támadt, az orra tövétől föl a homloka felé, és másik irányba végig az arcon az áll felé, a repedés több ágra szakadt, befonta az arcot, mint a pókháló.

Ott, a szemük láttára porrá vált mind a három halott.

Császár Ferencnéből egy szempillantás alatt újra öregasszony lett. A háta meghajlott.

Besötétedett, nagy szelek hujjogtak a pusztá fölött. Három teljes napig nem kelt föl a nap.